

KATARZYNA OŻÓG-WRÓBEL

KATALOG METOD PROWADZENIA CZYNNOŚCI OPERACYJNO-ROZPOZNAWCZYCH

Do podjęcia próby skatalogowania metod prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych skłonił mnie przede wszystkim fakt, iż aktualne przepisy prawne nie definiują czynności operacyjnych, form oraz metod ich prowadzenia, zaś w doktrynie brak jest jednomyślności co do charakteru i zakresu pracy operacyjnej. Przy omawianiu czynności operacyjnych, a także metod ich prowadzenia nie sposób pominąć projektu ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych Sejmu VI kadencji¹, którego ideą było kompleksowe uregulowanie problematyki dotyczącej pracy operacyjnej. Projekt poselski tej ustawy wpłynął do Sejmu 8 lutego 2008 r. Po pierwszym czytaniu, które odbyło się 27 maja 2008 r., skierowano go Komisji Administracji i Spraw Wewnętrznych, a następnie do podkomisji nadzwyczajnej, składającej się z grupy posłów Komisji Administracji i Spraw Wewnętrznych oraz szeregu ekspertów. Oprócz wskazanego projektu prace nad uregulowaniem czynności operacyjno-rozpoznawczych podjęte zostały przez naukowców, sędziów, prokuratorów i oficerów służb specjalnych na szczeblu rządowym, które zaowocowały odrębnym, tzw. eksperckim projektem ustawy. Podjęcie powyższych przedsięwzięć dowodzi, że istnieje potrzeba skomasowania wszelkich kwestii regulujących czynności operacyjne w jednym przepisie rangi ustawowej². W toku

Mgr KATARZYNA OŻÓG-WRÓBEL – doktorantka Katedry Postępowania Karnego, Prawa Karnego Wykonawczego i Kryminalistyki, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Racławickie 14, 20-950 Lublin.

¹ Nr druku 353, www.sejm.gov.pl, 3.03.2012 r., godz. 17.15. – dalej cyt. projekt ustawy.

² Zob. A. S a k o w i c z, *Opinia o projekcie ustawy o czynnościach operacyjno-rozpo-*

prac nad poselskim projektem wymienionej ustawy pojawiały się liczne kontrowersje i polemiki dotyczące brzmienia poszczególnych artykułów. Mimo iż ostatecznie poselski projekt ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych trafił do „sejmowego kosza”, uważam, że ustawodawca powinien wznowić pracę nad przyjęciem kompleksowej regulacji prawnej, określającej warunki i zasady prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych, sposób ich dokumentowania oraz wskazującej na organy państwowe uprawnione do ich kontroli. Być może rozwiązania prawne proponowane w niniejszym projekcie zawierały niedoskonałości i wymagały dopracowania, niemniej jednak sądzę, że idea opracowania kompendium najistotniejszych rozwiązań dotyczących pracy operacyjnej jest słuszna i warto byłoby w przyszłości wprowadzić do polskiego porządku prawnego ustawę o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych.

Omawiając metody prowadzenia czynności operacyjnych, często odwołuję się do poselskiej propozycji ustawowej o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych, a w szczególności do brzmienia art. 2 ust. 3, przede wszystkim ze względu na fakt, iż stworzony w tym przepisie katalog metod nie podlegał ostrej krytyce, co może skłaniać do twierdzenia, że został sformułowany poprawnie. Nadto, proponując swoje zestawienie metod operacyjnych, posłużę się doktryną oraz wypracowaną praktyką w tym zakresie.

1. DEFINICJA CZYNNOŚCI OPERACYJNO-ROZPOZNAWCZYCH

Próby zdefiniowania pojęcia czynności operacyjno-rozpoznawczych były podejmowane w doktrynie wielokrotnie. W szczególności w publikacjach kryminalistycznych czynności operacyjno-rozpoznawcze występują pod wieloma innymi nazwami, takimi jak: działania operacyjne³, praca operacyjna⁴ oraz

znawczych z dnia 30 kwietnia 2008 r., s. 1-18, <http://orka.sejm.gov.pl> (10.03.2012); *Uwagi do poselskiego projektu ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych sporządzone przez Sąd Najwyższy Biuro Studiów i Analiz z dnia 19.06.2008 r.*, <http://orka.sejm.gov.pl/> (10.03.2012); J. M a k a, *Ustawa o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych – czy jest potrzebna w obecnym stanie prawnym w Polsce*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 4, s. 126-151.

³ S. P i k u l s k i, *Podstawowe zagadnienia taktyki kryminalistycznej*, Białystok 1997, s. 58.

⁴ Z. U n i s z e w s k i, *Żargon zawodowy pracowników śledczych i operacyjnych. Problematyka kryminalistyczna*, Wrocław 1999, s. 148.

czynności operacyjne⁵. W literaturze pojęcia te często są traktowane jako równoznaczne i używa się ich zamiennie. Aktualnie brak jest definicji legalnej czynności operacyjno-rozpoznawczych, a w doktrynie nie ma jedno-myślności co do charakteru i zakresu pracy operacyjnej.

L. Schaff, który jako pierwszy w polskiej literaturze prawniczej podjął próbę zdefiniowania pracy operacyjnej, przez czynności operacyjne rozumie pozaprocesowe czynności taktyczno-rozpoznawcze ukształtowane przez praktykę organów ścigania⁶. Czynności te stanowią według Schaffa uzupełnienie czynności procesowych i spełniają w stosunku do nich jedynie funkcje pomocnicze⁷. R. Ponikowski twierdzi, że jedną z istotnych funkcji, jaką spełniają czynności operacyjne, jest sprawdzenie pochodzących z różnych źródeł informacji o popełnieniu przestępstwa (nie stanowiących zawiadomienia o przestępstwie w rozumieniu przepisów Kodeksu postępowania karnego), które mogłyby być podstawą wszczęcia procesu karnego lub czynności sprawdzających⁸. Natomiast S. Hoc podkreśla, iż „głównym celem czynności operacyjno-rozpoznawczych jest zapobieganie, rozpoznawanie i wykrywanie sprawców przestępstw, [...] czynności te nie mają charakteru procesowego, stanowią natomiast pozaprocesowe, techniczno-taktyczne czynności praktyki organów [...], mające na celu zapobieganie i zwalczanie przestępczości”⁹. S. Owczarski definiuje czynności operacyjno-rozpoznawcze jako zespół tajnych lub poufnych, pozaprocesowych, lecz praworządnych działań organów ścigania, opartych na poufnych osobowych źródłach informacji i środkach technicznych, dokonywanych na podstawie przepisów ustaw normujących działalność organów ścigania, aktów wykonawczych do tych ustaw, a także przepisów wewnętrznych poszczególnych organów¹⁰. Działania te polegają na gromadzeniu i przetwarzaniu informacji w celu ścigania karnego sprawców

⁵ Z. C z e c z o t, T. T o m a s z e w s k i, *Kryminalistyka ogólna*, Toruń 1996, s. 33.

⁶ L. S c h a f f, *O niektórych problemach dotyczących zakresu postępowania przygotowawczego*, „Nowe Prawo” 1957, nr 12, s. 130.

⁷ Tamże.

⁸ R. P o n i k o w s k i, *Aspekty procesowe i kryminalistyczne pierwszej informacji o przestępstwie*, „Nowe Prawo” 1973, nr 5, s. 685; por. M. S i e w i e r s k i, *Nowe rozwiązania kodyfikacyjne w części szczególnej kodeksu postępowania karnego*, „Państwo i Prawo” 1970, nr 1, s. 29.

⁹ S. H o c, *Zagadnienia odpowiedzialności karnej za szpiegostwo*, Warszawa 1985, s. 339-340.

¹⁰ S. O w c z a r s k i, *Problematyka postępowania operacyjnego w świetle prawa i praktyki*, „Przegląd Sądowy” 1994, nr 4, s. 70.

przestępstw, a także służących działalności profilaktycznej¹¹. Zdaniem M. Kulickiego czynności operacyjno-rozpoznawcze to system pisemnie dokumentowanych, ale nie protokołowanych, niejawnych, nieprocesowych działań organów ścigania, zwłaszcza policyjnych, opartych na prawie i wiedzy kryminalistycznej oraz na zasadach ogólnie regulowanych wewnętrznymi przepisami służbowymi, służących do rozpoznania środowisk kryminalnych, ich dezintegracji, a zwłaszcza zmierzających – przez wykorzystanie techniki i taktyki kryminalistycznej – do ujawnienia przestępstw i ich sprawców oraz przedmiotowego i taktycznego ukierunkowania czynności procesowych, działań prewencyjnych i profilaktycznych¹². Jest to definicja bardzo obszerna, zwracająca uwagę na istotę i cel czynności operacyjno-rozpoznawczych, które nieodłącznie związane są z techniką i taktyką kryminalistyczną. T. Hanausek traktuje czynności operacyjno-rozpoznawcze jako odrębny system poufnych bądź tajnych działań organów policyjnych (w ich strukturach, np. Centralnego Biura Śledczego, a także Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Wojskowych Służb Informacyjnych, organów kontroli skarbowej, Straży Granicznej, Inspekcji Celnej, Żandarmerii Wojskowej, Służby Więziennej), prowadzonych poza procesem karnym, lecz zazwyczaj służących aktualnym bądź przyszłym celom tego procesu i wykonywanych dla zapobiegania i zwalczania przestępczości i innych prawnie określonych negatywnych zjawisk społecznych¹³. Hanausek podkreśla niejawną, tajną i pozaprocesowy charakter działań operacyjno-rozpoznawczych, które spełniają służebną rolę w stosunku do procesu karnego, bowiem w efekcie końcowym wykorzystuje się je procesowo lub prewencyjnie¹⁴.

Wielość i różnorodność przytoczonych wyżej definicji czynności operacyjno-rozpoznawczych pozwala na sformułowanie cech wspólnych charakteryzujących pracę operacyjną. Przede wszystkim podstawy działań operacyjnych osadzone są w naukach kryminalistycznych i są prawnie określonym systemem działań organów ścigania. Czynności operacyjno-rozpoznawcze służą zwalczaniu przestępstw oraz polegają na uzyskiwaniu oraz sprawdzaniu informacji związanych z wszelkiego rodzaju działalnością i zjawiskami kryminogennymi z punktu widzenia społecznego i podejmowane są w więk-

¹¹ Tamże.

¹² M. K u l i c k i, *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, Toruń 1994, s. 63 i 64.

¹³ T. H a n a u s e k, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków 2009, s. 112.

¹⁴ Tamże.

szości przypadków w sposób tajny. Różnią się także znacznie od czynności procesowych, czynności administracyjnych i innych czynności służbowych, występują na wszystkich etapach walki z przestępczością, w fazie rozpoznawania zagrożeń przestępczością, na etapie zapobiegania przestępczości, na odcinku wykrywania przestępstw i ich sprawców, a także udowadniania winy sprawcom przestępstw.

Choć nie istnieje legalna definicja czynności operacyjno-rozpoznawczych, to przedstawione powyżej pojęcia jednoznacznie wskazują na to, iż czynności operacyjno-rozpoznawcze nie są nowym określeniem w doktrynie oraz w ustawodawstwie. Pojawiają się one w wielu ustawach, w formie bezpośredniej lub w postaci działań mieszczących się w tej kategorii czynności. Wiele służb na podstawie przepisów prawnych ma kompetencje do prowadzenia i realizacji czynności operacyjno-rozpoznawczych, w tym między innymi: Policja, Centralne Biuro Antykorupcyjne, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Służba Kontrwywiadu Wojskowego, Służba Wywiadu Wojskowego, Żandarmeria Wojskowa, Straż Graniczna i wywiad skarbowy. Katalog podmiotów uprawnionych do wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych jest obszerny, jednak zauważyć należy, iż poszczególnym formacjom ochrony porządku, bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego państwa przypisano konkretne kompetencje do prowadzenia określonych metod i form czynności operacyjno-rozpoznawczych. Analizując te uprawnienia można jednoznacznie stwierdzić, iż funkcjonariusze danych służb wykonują podobne czynności operacyjno-rozpoznawcze. Pracę operacyjną Policji określa rozdział 3 ustawy o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 r., zatytułowany „Zakres uprawnień Policji”¹⁵. Ustawy o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym¹⁶, Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego¹⁷ kwestie te regulują *per analogiam* w rozdziale 3, który określa uprawnienia funkcjonariuszy tych podmiotów. „Uprawnienia funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu” to tytuł rozdziału 4 ustawy z dnia 24 maja 2002 r.¹⁸ Zakres czynności operacyjno-rozpoznawczych określa rozdział 3 ustawy z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej

¹⁵ Dz. U. z 2011 r. nr 287, poz. 1687 ze zm. – dalej cyt. u. o Pol.

¹⁶ Ustawa z dnia 9.06.2006 r., Dz. U. z 2006 r. nr 104, poz. 708 ze zm. – dalej cyt. u. o CBA.

¹⁷ Ustawa z dnia 9.06.2006 r., Dz. U. z 2006 r. nr 104, poz. 709 ze zm. – dalej cyt. u. o SKW i SWW.

¹⁸ Dz. U. z 2010 r. nr 29, poz. 154 ze zm. – dalej cyt. u. o ABW.

i wojskowych organach porządkowych – „Uprawnienia i obowiązki służbowe Żandarmerii Wojskowej”¹⁹ – oraz rozdział 3 ustawy z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej²⁰. Odpowiednie kompetencje pracowników komórek wywiadu skarbowego sformułowane są w rozdziale 4, zatytułowanym „Wywiad skarbowy”, ustawy z dnia 28 września 1991 r. o kontroli skarbowej²¹. Wymienione akty prawne różnie tytułują rozdziały poświęcone tematyce pracy operacyjnej, nie definiują one pojęcia czynności operacyjno-rozpoznawczych ani nie określają *expressis verbis* zamkniętego ich katalogu.

Według projektu ustawy czynności operacyjno-rozpoznawcze są zespołem przedsięwzięć jawnych i niejawnych, prowadzonych wyłącznie w celu rozpoznania, zapobiegania i wykrywania przestępstw, odnajdywania osób ukrywających się przed organami ścigania lub wymiarem sprawiedliwości oraz osób zaginionych – jeżeli zachodzi uzasadnione podejrzenia, że ich zaginięcie jest wynikiem przestępstwa – a także odnajdywania rzeczy utraconych w wyniku przestępstwa lub mających związek z przestępstwem oraz w celu ustalenia tożsamości osób i zwłok – w przypadku uzasadnionego podejrzenia przestępczego działania. Czynności operacyjno-rozpoznawcze w szczególności polegają na uzyskiwaniu, gromadzeniu, przetwarzaniu i sprawdzaniu w sposób jawny i niejawnym informacji o przestępstwach oraz uzyskiwaniu dokumentacji, próbek i materiałów porównawczych w celu ujawnienia lub zabezpieczenia dowodów przestępstwa²². Analizując powyższą definicję czynności operacyjno-rozpoznawczych, jak również inne definicje spotykane w literaturze, można stwierdzić, iż faktycznie są to działania jawne i niejawnie, podejmowane przez służby specjalne i policyjne ustawowo uprawnione do prowadzenia tego rodzaju czynności, które mogą być podjęte przed wszczęciem postępowania przygotowawczego, w czasie jego trwania i po zakończeniu, głównie w celu rozpoznania, zapobiegania i wykrywania przestępstw. Czynności operacyjno-rozpoznawcze spełniają funkcje rozpoznawcze, wykrywcze, kierujące późniejsze udowadnianie, weryfikujące uprzednie ustalenia, zapobiegawcze (profilaktyczne), ochronne oraz zabezpieczające²³. Należy podkreślić, że przebieg i wyniki czynności operacyjno-rozpoznawczych nie mają bezpośredniego znaczenia dowodowego i dlatego nie mogą być bezpo-

¹⁹ Dz. U. z 2001 r. nr 123, poz. 1353 ze zm. – dalej cyt. u. o ŻW.

²⁰ Dz. U. z 2011 r. nr 116, poz. 675 – dalej cyt. u. o SG.

²¹ Dz. U. z 2011 r. nr 41, poz. 214 – dalej cyt. u. o k.s.

²² Art. 2 ust. 1 i ust. 2 projektu ustawy.

²³ H a n a u s e k, *Kryminalistyka*, s. 112-113.

średnio wykorzystywane w toku procesu karnego²⁴. Inną kwestią jest legalizm prowadzenia czynności operacyjnych oraz problematyka dotycząca gwarancji materialnych i procesowych osób, wobec których takie działania są podejmowane, jak również bezpieczeństwo prawne funkcjonariusza wykonującego określone czynności operacyjne.

Biorąc pod uwagę nieodzowność prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych przez odpowiednie służby w celu zagwarantowania bezpieczeństwa i porządku prawnego, a także wszystkie aspekty towarzyszące pracy operacyjnej, niezbędne wydaje się unormowanie tej problematyki i zastąpienie aktów prawnych rangi pozaustawowej, tj. instrukcji i wytycznych, systemową ustawą. Warto w tym miejscu również zaznaczyć, iż ujednolicenie uprawnień oraz metod operacyjnych służb specjalnych i policyjnych pozwoli jednocześnie na wypracowanie odpowiedniego systemu nadzoru i kontroli tych działań.

2. METODY I FORMY PROWADZENIA CZYNNOŚCI OPERACYJNYCH

Czynności operacyjno-rozpoznawcze prowadzi się w określonych formach i za pomocą ustalonych metod. Przedstawiciele doktryny wielokrotnie podejmowali próbę zdefiniowania metod i form prowadzenia pracy operacyjnej w celu przyjęcia jednolitej i spójnej terminologii. Z. Uniszewski określa metody prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych jako celowo i konsekwentnie stosowane zespoły zachowań, i w miarę potrzeby odpowiednie środki techniczne, podejmowane zgodnie ze wskazaniem wiedzy i doświadczenia po to, aby optymalnie realizować zadania wykrywawcze, dezintegracyjne i inne dopuszczone w granicach prawa²⁵. Według B. Hołysta w pracy operacyjnej stosuje się następujące metody: wywiad, penetrację terenu, obserwację, zasadzkę, pułapkę, wykorzystanie zbiorów ewidencji kryminalnej i materiałów archiwalnych, eksperyment, analizę, współdziałanie z organami kontroli, kontrolę korespondencji, środki techniczne, działania maskujące, kombinację operacyjną oraz współpracę z osobowymi źródłami informacji²⁶. Oprócz wymienionych metod do czynności operacyjnych zali-

²⁴ Tamże.

²⁵ U n i s z e w s k i, *Żargon zawodowy*, s. 18.

²⁶ B. H o ł y s t, *Kryminalistyka*, Warszawa 1996, s. 36-37.

cza on także rozpoznanie i rozpracowanie współpracę z osobowymi źródłami informacji²⁷. W literaturze, szczególnie kryminalistycznej, dość często stosowany jest podział czynności operacyjno-rozpoznawczych na formy proste i złożone, jednak zaznaczyć należy, iż taki podział służy przede wszystkim celom dydaktycznym. Do czynności operacyjno-rozpoznawczych o formach prostych J. Widacki zalicza: wywiad, obserwację, pracę z osobowymi źródłami informacyjnymi, korzystanie z danych ewidencji i zbiorów informatycznych, zakup kontrolowany, przesyłkę kontrolowaną, stosowanie techniki operacyjnej²⁸. Autor wymienia inwigilację, rozpracowanie operacyjne, infiltrację środowiska przestępczego lub kryminogennego jako czynności operacyjno-rozpoznawcze realizowane w formach złożonych²⁹. Natomiast Hanausek definiuje metodę prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych – zwaną także metodą operacyjną – jako celowo stosowany zespół zachowań i środków, który dzięki konsekwencji oraz wykorzystaniu wiedzy i doświadczenia pozwala na optymalną realizację założonych celów³⁰. W stosunku do prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych, według Hanauska nie sposób pominąć pojęcia „środka”, które odnosi się zazwyczaj do środków techniki umożliwiających uzyskiwanie i utrwalanie informacji³¹. Do form prostych autor zalicza wywiad i obserwację, do złożonych zaś korzystanie z tajnych współpracowników, infiltrację środowiska, kombinację operacyjną, zakup kontrolowany, przesyłkę kontrolowaną, kontrolę operacyjną oraz analizę operacyjną³².

Przedstawione powyżej definicje metod i form prowadzenia czynności operacyjnych, a także różnice dotyczące podziału tych metod na proste i złożone jednoznacznie wskazują na ogromne rozbieżności w podejściu do czynności operacyjno-rozpoznawczych. Zauważyć należy, iż różni autorzy, posiłkując się tymi samymi kryteriami podziału na formy proste i złożone, tę samą metodę zaliczają do różnych form, co niewątpliwie powoduje chaos i wątpliwości. Brak jednomyślności w doktrynie i obowiązujących przepisach prawnych w zakresie ustalenia katalogu metod prowadzenia działań operacyjnych uzasadnia potrzebę unormowania tych zagadnień na szczeblu ustawo-

²⁷ Tamże.

²⁸ *Kryminalistyka*, red. J. Widacki, Warszawa 2002, s. 138.

²⁹ Tamże.

³⁰ H a n a u s e k, *Kryminalistyka*, s. 113.

³¹ Tamże, s. 114.

³² Tamże, s. 114-121.

wym. Projekt ustawy enumeratywnie wymienia i definiuje metody prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych w art. 2 ust. 3. Zgodnie z brzmieniem tego przepisu metodami prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych są: wywiad, penetracja terenu, zasadzka, eksperyment, analiza operacyjna, obserwacja osób, pułapka, współpraca z osobami fizycznymi, kontrola korespondencji, środki techniczne, zakup kontrolowany, przesyłka niejawnie nadzorowana, obiekty specjalne, kombinacja operacyjna, gra operacyjna, operacje specjalne. Uważam, iż tak określony katalog należałoby zmodyfikować; propozycję zestawienia metod prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych przedstawiam w dalszej części publikacji.

2.1. WYWIAD OPERACYJNY

Pierwszą z metod, jaką należałoby uwzględnić w katalogu, jest wywiad operacyjny, który polega na zbieraniu informacji przez prowadzenie odpowiednio ukierunkowanych, planowanych rozmów³³. Według Hanauska wywiad to uzyskiwanie informacji poprzez prowadzenie swobodnej rozmowy z inną osobą³⁴; natomiast Hołyst mianem wywiadu określa zbieranie informacji poprzez prowadzenie odpowiednio ukierunkowanych, planowanych rozmów oficjalnych lub nieoficjalnych³⁵. W odniesieniu do działań służb uprawnionych do wykorzystywania wywiadu jako metody prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych należy zaznaczyć, iż wywiad jest przeprowadzany w celu uzyskania informacji dotyczących osób, przedmiotów, zdarzeń i może on mieć charakter wywiadu jawnego (oficjalnego) bądź wywiadu tajnego (ukrytego, nieoficjalnego, dyskretnego, poufnego). Wywiad jawny występuje wówczas, gdy obie strony dialogu są zorientowane w charakterze rozmowy; dotyczy to sytuacji, w której osoba udzielająca odpowiedzi na pytania funkcjonariusza ma świadomość, że udziela informacji określonym służbom. Wówczas, w zależności od tego, kto i do jakich celów go zlecił, należy do czynności administracyjno-porządkowych lub procesowych. Wywiad ukryty, nazywany także dyskretnym (poufnym, tajnym), ma miejsce wtedy, gdy funkcjonariusz występuje po cywilnemu, jako osoba przypadkowa, i ukrywa przed rozmówcą fakt, iż jest pracownikiem organów ścigania. Wówczas wywiad jest czynnością o charakterze operacyjnym i przeprowadza się go najczęściej, gdy

³³ Art. 2 ust. 3 pkt 1 projektu ustawy.

³⁴ H a n a u s e k, *Kryminalistyka*, s. 132.

³⁵ H o ł y s t, *Kryminalistyka*, Warszawa 2007, s. 46.

zachodzi potrzeba zebrania wiadomości o osobach podejrzanych o działalność przestępczą oraz wyjaśnienia pewnych zdarzeń, faktów i ich okoliczności. Dane te są istotne z punktu widzenia wszczęcia i prowadzenia postępowania przygotowawczego oraz zapobiegania czynom zabronionym. Dzięki wywiadowi funkcjonariusz jest w stanie ustalić dane konkretnej osoby: rysopis, miejsce zamieszkania lub przebywania, zawód, zajmowane stanowisko, miejsce pracy, stosunki rodzinne, tryb życia i zachowanie, kontakty koleżeńskie, towarzyskie i inne, warunki mieszkaniowe, rozkład mieszkania, przyczyny przebywania poza domem i adresy tych miejsc, fakty dotyczące działalności przestępczej lub okoliczności wskazujące pośrednio na działalność tego rodzaju, inne szczegóły z życia i działalności osoby, ważne z punktu widzenia zadań pełnionej przez funkcjonariusza służby. Zakres wywiadu zależy od konkretnego celu jego przeprowadzania. Z reguły są nim obejmowane tylko wybrane aspekty. Jeśli istnieje możliwość uzyskania pewnych danych oficjalnie, to nie przeprowadza się wywiadu, np. podczas ustalenia danych personalnych osoby, której nazwisko i miejsce zamieszkania znamy. Podkreślić należy, iż dane zebrane w toku wywiadu tajnego są objęte tajemnicą służbową, w związku z czym nie wolno funkcjonariuszowi ujawniać ich treści. Zakres służbowego wykorzystania wiadomości uzyskanych za pomocą wywiadu jest bardzo szeroki. Zależy on przede wszystkim od celu wywiadu i treści zebranych informacji.

Zdaniem J. Kudły pojęcie samego wywiadu wiąże się bezpośrednio z wywiadem stosowanym podczas wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych oraz wywiadem środowiskowym, przeprowadzonym w rozumieniu art. 214 k.p.k. Należy zgodzić się ze stanowiskiem autora i dookreślić tę metodę w przyszłej ustawie o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych, używając sformułowania „wywiad operacyjny”. Stosując dalej wykładnię celowościową opisywanej metody można dojść do wniosku, że wywiad używany podczas wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych, określonych w artykule 14 cytowanej uprzednio ustawy o Policji, jest tylko i wyłącznie wywiadem operacyjnym. Jak słusznie podkreśla Kudła, w trakcie takiego wywiadu stosowane są dopuszczalne techniki prowadzenia rozmów, zmierzające do uzyskania przez policję i inne służby interesującej informacji, która na późniejszym etapie zostanie poddana surowej ocenie³⁶, dlatego

³⁶ J. K u d ł a, *Wybrana problematyka czynności operacyjnych na tle uwag „de lege ferenda” projektu ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych*, [w:] *Praktyczne elementy zwalczania przestępczości zorganizowanej i terroryzmu: nowoczesne technologie i praca*

uzupełnienie terminologii w tym zakresie byłoby zabiegiem pożądanym, a także niwelującym niejasności.

2.2. PENETRACJA TERENU

Penetracja terenu jest kolejną metodą prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych, którą należy umieścić w katalogu. Według projektu ustawy penetracja terenu to planowe i systematyczne sprawdzanie wyznaczonych miejsc w celu odnalezienia osób, zwłok, rzeczy lub śladów³⁷. Metoda ta realizuje ewidentnie cele pracy operacyjnej, polegające na odnajdywaniu osób ukrywających się przed organami ścigania lub wymiarem sprawiedliwości oraz osób zaginionych, jeżeli zachodzi uzasadnione podejrzenie, że ich zaginięcie jest wynikiem przestępstwa. Penetracja terenu polega również na odnajdywaniu rzeczy utraconych w wyniku przestępstwa lub mających związek z przestępstwem, a także ustalaniu tożsamości osób i zwłok w przypadku uzasadnionego podejrzenia przestępczego działania. Zwykle penetracja terenu jest czynnością o charakterze pomocniczym i technicznym, podejmowaną w celu przeprowadzenia innej czynności lub w celu kontrolnym. Na ogół penetrację terenu traktuje się jako czynność usługową w stosunku do innych działań operacyjnych.

2.3. ZASADZKA

Zasadzka polega na niejawnym rozmieszczeniu sił i środków w miejscu, do którego mogą przybywać osoby podejrzane lub osoby mające z nimi związek albo osoby poszukiwane, w celu ich zatrzymania lub odzyskania przedmiotów mających związek z przestępstwem³⁸. Pojęcia zasadzki nie precyzuje jednomyślnie literatura przedmiotu i obecny Kodeks karny. J. Krwawicz i J. Ziembicki³⁹ oraz S. Szczepaniak⁴⁰ określają zasadzkę jako jedną z form zatrzymania osób podejrzanych oraz zdobycia dowodów rzeczowych.

operacyjna, red. L. Paprzycki, Z. Rau, Warszawa 2009, s. 530.

³⁷ Art. 2, ust. 3, pkt 2 projektu ustawy.

³⁸ Art. 2, ust. 3, pkt 3 projektu ustawy.

³⁹ J. K r w a w i c z, J. Z i e m b i c k i, *Poradnik dla milicjantów*, Warszawa 1958, s. 160.

⁴⁰ S. S z c z e p a n i a k, *Organizowanie i zastawianie zasadzek*, „Służba MO” 1966, nr 6, s. 759.

Celem zasadzki jest ujęcie osoby podejrzanej, o ile zatrzymania z różnych względów nie można dokonać w inny sposób, zdemaskowanie nieznanej dotąd osoby podejrzanej (np. sprawcy serii podobnych przestępstw), ujęcie na gorącym uczynku popełnienia przestępstwa lub z dowodami świadczącymi o popełnionym przestępstwie i zatrzymanie osoby podejrzanej, a także zapobieżenie popełnieniu przestępstwa przez ujęcie osoby, zanim rozpocznie realizować zaplanowany czyn przestępny⁴¹. Często do przeprowadzenia zasadzki używa się odpowiednich środków technicznych, np. noktowizora, umożliwiającego widzenie w nocy, urządzeń alarmowych, kamer fotograficznych albo filmowych, a także odpowiednich środków chemicznych. Zasadzka spełnia funkcję wykrywczo-dowodową, gdyż pozwala na wykrycie sprawcy, przez co uskutecznia proces dowodzenia, oraz funkcję profilaktyczną. Nieodłącznym składnikiem zasadzki jest element zaskoczenia oraz bezwzględne przestrzeganie ścisłej konspiracji całego przedsięwzięcia. Cechy te stanowią podstawę działań operacyjnych i warunkują umieszczenie zasadzki w katalogu metod czynności operacyjno-rozpoznawczych.

2.4. ANALIZA OPERACYJNA

Katalog metod powadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych obejmować powinien również analizę operacyjną, polegającą na poszukiwaniu i identyfikacji powiązań między informacjami dotyczącymi przestępstwa lub jego sprawcy oraz innymi danymi w celu wykorzystania uzyskanych rezultatów w prowadzonych sprawach operacyjnych⁴². Omawiając miejsce i znaczenie analizy operacyjnej w katalogu metod czynności operacyjno-rozpoznawczych należy zaznaczyć, iż stanowi ona rodzaj analizy kryminalnej, która jest wykorzystywana w pracy operacyjnej i zwykle jest częścią wywiadu kryminalnego. Analiza kryminalna koncentruje się na poszukiwaniu i identyfikacji powiązań między informacjami dotyczącymi przestępstwa lub przestępcy oraz wszelkimi innymi danymi uzyskanymi z różnych źródeł i wykorzystaniu ich do celów operacyjnych i procesowych. Zdaniem W. Ignaczaka, analiza kryminalna jest metodą pracy policji, która polega na konsekwentnym i zorganizowanym wyszukiwaniu i wykazywaniu związków pomiędzy danymi dotyczącymi przestępstwa a innymi możliwymi do wyróżnienia informacjami, które

⁴¹ H o ł y s t, *Kryminalistyka*, s. 422.

⁴² Art. 2, ust. 3, pkt 5.

będą stanowiły podstawę do przygotowania wniosków wspomagających procesy decyzyjne⁴³. Jednakże najbardziej adekwatna jest definicja przyjęta w czerwcu 1992 r. przez dwanaście europejskich państw członkowskich Interpolu, stwierdzająca, że analiza kryminalna zmierza do ustalania i domniemywania związków pomiędzy danymi opisującymi działalność przestępczą oraz innymi potencjalnie z nimi powiązanymi w celu praktycznego ich wykorzystania przez organy ścigania i sądy⁴⁴. Analiza operacyjna, zwana niekiedy również taktyczną, jest rodzajem analizy kryminalnej i służy osiągnięciu w możliwie krótkim czasie zamierzonego przez organy ścigania celu w postaci ujawnienia przestępstwa, wykrycia i aresztowania sprawcy, zajęcia lub konfiskaty przedmiotu przestępstwa. Analiza operacyjna koncentruje się na jednym lub kilku określonych, indywidualnych przypadkach, uwzględniając dane osobowe i nieosobowe, mające związek z określonymi działaniami dochodzeniowo-śledczymi. Ten rodzaj analizy stosuje się przede wszystkim w prowadzonych sprawach w celu wspomoczenia procesu wykrywczego. Jej wyniki mogą być wykorzystane np. jako podstawa do oceny policyjnych działań w konkretnej sprawie, ale także w definiowaniu nowych celów operacyjnych czy budowie wersji śledczych⁴⁵. Zdaniem Hanauska analiza operacyjna jest to staranne badanie poszczególnych elementów zbioru informacji operacyjnych, służące podjęciu decyzji w przedmiocie wykorzystania tego zbioru. Wykorzystanie takich informacji może polegać na kontynuowaniu czynności operacyjno-rozpoznawczych w określonym kierunku albo na złożeniu wniosku o wszczęcie lub umorzenie postępowania karnego na podstawie analizy wyników już przeprowadzonych czynności operacyjno-rozpoznawczych. Jednakże analizy takiej nie dokonuje się tylko po zakończeniu czynności operacyjno-rozpoznawczych w danej sprawie, ale także po każdym etapie tych czynności, aby móc kompetentnie ocenić przebieg i wyniki tego etapu⁴⁶. Z praktycznego punktu widzenia analiza operacyjna jest szczegółową analizą sprawy, prowadzoną pod kątem rekonstrukcji przebiegu zdarzeń w celu zalecenia dalszego kierunku postępowania oraz ewentualnego stwierdzenia nieścisłości informacji pochodzących z różnych źródeł. Analiza

⁴³ W. I g n a c z a k, *Wybrane zagadnienia analizy kryminalnej*, Szczytno 2005, s. 8.

⁴⁴ *Kryminalistyka*, s. 58.

⁴⁵ P. M i c h a, *Analityczne pliki robocze (Analysis Work Files) Europolu – nowe perspektywy międzynarodowej współpracy polskiej Policji w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej*, „Policja” 2005, nr 1, s. 38.

⁴⁶ H a n a u s e k, *Kryminalistyka*, s. 121.

operacyjna ma również charakter porównawczy, odnoszący się do informacji o podobnych zdarzeniach mających podłoże kryminalne, w celu ewentualnego ustalenia, które z nich mogły być popełnione lub przygotowane przez te same osoby. Dokonując analizy operacyjnej dotyczącej grup przestępczych, segreguje się informacje o danej grupie przestępczej, by określić jej strukturę oraz rolę poszczególnych osób z nią związanych. Analiza operacyjna ukierunkowuje prowadzenie czynności operacyjno-rozpoznawczych, z reguły wykorzystywana jest w śledztwach i często jako dowód pomocniczy wspiera proces karny.

2.5. OBSERWACJA

Metodą prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych jest również obserwacja osób, miejsc i środków transportu, która polega na śledzeniu osób, miejsc, rzeczy i środków transportu, w stosunku do których służby państwowe i inne ustawowo uprawnione podmioty mają prawne podstawy do podejmowania czynności⁴⁷. Obserwacja jest zespołem czynności zmierzających do celowego, planowego, kierowanego i systematycznego postrzegania badanego zjawiska, przedmiotu czy zdarzenia, pozwalającego badaczowi na uzyskanie odpowiedzi na interesujące go pytania⁴⁸. Obserwacja ma na celu śledzenie osób, przedmiotów oraz zjawisk w celu dokonywania określonych ustaleń, ich głębszego rozpoznania i udokumentowania. Może być przeprowadzona doraźnie, przez nieprzeszkolonego specjalistycznie w tym zakresie funkcjonariusza, jak również planowo – w przypadkach wymagających odpowiedniego przygotowania, często z wykorzystaniem sprzętu technicznego. Mimo nazwy sugerującej, iż obserwacja polega tylko na poznaniu optycznym, to jednak jest ona zachowaniem, w którym mogą odegrać rolę także i inne zmysły, np. słuch, aczkolwiek poznanie optyczne wybija się na pierwszy plan. Obserwacja może być prowadzona bezpośrednio – to znaczy bezpośrednim poznaniem zmysłowym – bądź też pośrednio, za pomocą różnego typu aparatury, jak np. kamer, promieniowania podczerwonego i innych urządzeń, zwłaszcza elektronicznych⁴⁹. Można wymienić wiele rodzajów obserwacji, w zależności od przyjętych kryteriów podziału. Ze względu na sposób prowa-

⁴⁷ Art. 2, ust. 3, pkt 6 projektu ustawy.

⁴⁸ A. Ż e b r o w s k i, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze. Regulacje prawne*, Kraków 2000, s. 20.

⁴⁹ T. H a n a u s e k, *Zarys taktyki kryminalistycznej*, Warszawa 1994, s. 108.

dzenia wyróżniamy obserwację statyczną, dynamiczną, tajną, jawną oraz kombinowaną⁵⁰. Każdy z wymienionych rodzajów obserwacji ma swoją specyfikę⁵¹. Jako metoda pracy operacyjnej obserwacja jest prowadzona w sposób niejawný; bardzo ważny jest fakt zachowania pełnej dyskrecji przez funkcjonariuszy o dokonywanej obserwacji. Obserwacja jest jedną z najstarszych metod pracy operacyjnej, ma uniwersalny charakter i może być stosowana niemal w każdej sprawie przez wszystkie służby.

2.6. PUŁAPKA

Jedną z form prowadzenia czynności operacyjnych jest pułapka. Wykorzystuje się w niej specjalnie skonstruowane urządzenia albo środki do oznaczania osób lub rzeczy, utrwalania cech identyfikacyjnych albo zatrzymania osoby⁵². Zdaniem J. Gurgula pod określeniem „pułapka” należy rozumieć stosowanie rozmaitych środków chemicznych (proszki, pasty, tusze, substancje zapachowe lotne i stałe itp.) oraz specjalne konstrukcje sygnalizujące lub fizycznie zabezpieczające (czujniki akustyczne, ultradźwiękowe, aparatura fotografująca i inne)⁵³. Według Widackiego pułapka jest urządzeniem technicznym, które umożliwia: zatrzymanie osoby, na którą jest nastawiona (np. walizka, której uchwyt zaciska się wokół ręki osoby, która próbuje ją podnieść, a równocześnie wystrzeliwująca na boki pręty, uniemożliwiające ucieczkę z walizką w rękę), sfotografowanie takiej osoby, na znaczenie ułatwiające późniejsze rozpoznanie i identyfikację (pułapki chemiczne), wszczęcie alarmu (pułapka alarmująca). Możliwe jest skonstruowanie pułapki realizującej równocześnie kilka wymienionych wyżej funkcji. Zadziałanie pułapki wywiera zwykle na osobie, która „w nią wpadła”, dodatkowy efekt psychologiczny w postaci zaskoczenia, który należy wykorzystać zarówno przy zatrzymaniu tej osoby, jak i przy jej przesłuchaniu, które powinno nastąpić natychmiast po zatrzymaniu⁵⁴. Z przywołanych definicji wyraźnie wynika, iż organy ścigania, stosując różne metody taktyki kryminalistycznej, posługują się różnorodnymi środkami techniki kryminalistycznej

⁵⁰ Por. tamże, s. 109.

⁵¹ Tamże.

⁵² Art. 2, ust. 3, pkt 7 projektu ustawy.

⁵³ J. G u r g u l, *Wybrane zagadnienia procesowe pułapek kryminalistycznych*, „Problemy Kryminalistyki” (Warszawa) 1981, nr 151-152, s. 366.

⁵⁴ *Kryminalistyka*, s. 154.

m.in. pułapką kryminalistyczną. W doktrynie kryminalistycznej wyróżnia się pięć rodzajów pułapek: sygnalizujące, znakujące, obezwładniające, kombinowane⁵⁵. Pojęcie pułapki jako metody ujętej w katalogu prowadzenia czynności operacyjnych należałoby doprecyzować, wyraźnie wskazując, iż chodzi o pułpkę w sensie kryminalistycznym.

2.7. WSPÓŁPRACA Z OSOBOWYMI ŹRÓDŁAMI INFORMACJI

W katalogu metod pracy operacyjnej nie może zabraknąć także współpracy z osobami fizycznymi, czyli osobami przekazującymi informacje funkcjonariuszom prowadzącym pracę operacyjną lub wykonującym zadania zlecone przez tych funkcjonariuszy. W pracy różnych służb rozmaicie określa się współpracę z osobą fizyczną, często taką osobę nazywa się również informatorem, osobą zaufaną, agentem, konfidentem, tajnym współpracownikiem. Praca z osobowymi źródłami informacyjnymi stanowi ważny element pracy operacyjnej. Wspólną cechą wszystkich osób działających w takim charakterze jest zachowanie bezwzględnej tajności zarówno w okresie współpracy, jak i po jej zakończeniu. Jest to cenniona metoda prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych, która często stanowi pośrednią formę infiltracji środowisk przestępczych. Istotny jest fakt, iż są to zawsze działania pozaprocesowe, stąd też wyniki pracy tych źródeł nie mają bezpośredniego znaczenia dowodowego. Osoby fizyczne będące takimi źródłami bardzo rzadko występują w procesie w charakterze świadków. Informatorzy dostarczają często wielu ważnych informacji, które pozwalają ukierunkować postępowanie w zakresie poszukiwania konkretnych dowodów. Tajnych informatorów dzieli się na kilka kategorii, według różnych kryteriów; możemy wyróżnić m.in. informatorów stałych, doraźnych, wywodzących się ze środowisk kryminogennych i tkwiących w nich⁵⁶. Tajni informatorzy najczęściej są werbowani do współpracy – czyli pozyskiwani – przez określone służby, bywa również, iż podejmują współpracę z własnej inicjatywy. Prawdziwe personalia informatora powinny być ujęte wyłącznie w ewidencji tajnej, do której dostęp może mieć tylko bardzo ograniczone i ściśle określone grono funkcjonariuszy. Zasadą jest, że informator ma tylko jednego prowadzącego, natomiast każdy funkcjonariusz operacyjny powinien mieć kilku stałych tajnych informatorów.

⁵⁵ M. Ł a c h a c z, *Pułapki kryminalistyczne*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” (Warszawa) 7(2003), z. 2, s. 335-337.

⁵⁶ Zob. K. S ł a w i k, *Kryminalistyka, przegląd zagadnień*, Warszawa 2002, s. 163.

Niezbędne informacje, wytyczne i wskazówki powinny być przekazywane informatorom przez funkcjonariuszy ustnie, podczas dyskretnych spotkań na neutralnym gruncie.

Kwestie dotyczące współpracy funkcjonariuszy służb z osobami fizycznymi obecnie najszerzej reguluje art. 22 u. o Pol., który stanowi, że Policja w czasie wykonywania swych zadań może korzystać z pomocy osób nie będących policjantami. Funkcjonariusze Policji, zgodnie z art. 14 tej ustawy, są uprawnieni do współpracy z osobami fizycznymi, jednakże osoby te nie mogą realizować czynności operacyjno-rozpoznawczych. Przepisy ustawowe zapewniają ochronę form i metod realizacji zadań, informacji oraz własnych obiektów i danych identyfikujących policjantów. Zezwalają policjantom podczas wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych na posługiwanie się dokumentami, które uniemożliwiają ustalenie danych ich identyfikujących oraz środków, którymi się posługują podczas wykonywania pracy operacyjnej. Takie uprawnienie przysługuje również osobom nie będącym policjantami, ale tylko w szczególnie uzasadnionych wypadkach, wówczas gdy wystąpiło uniemożliwienie ustalenia ich danych identyfikujących lub uniemożliwienie ustalenia środków, którymi się posługują. Zauważyć należy, iż nie tylko funkcjonariusze policji korzystają z pomocy tajnych informatorów w wykonywaniu zadań służbowych. Uprawnienia takie posiadają także inne służby, np. Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencja Wywiadu, Centralne Biuro Antykorupcyjne, Straż Graniczna, Służba Kontrwywiadu Wojskowego, Żandarmeria Wojskowa oraz Wywiad Skarbowy. Umieszczenie współpracy z osobami fizycznymi w katalogu metod stosowanych w pracy operacyjno-rozpoznawczej jest całkowicie słuszne, gdyż celem osób działających w tym charakterze jest rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw, a także przekazywanie informacji i dokumentów świadczących o planowaniu przestępstwa. Współpraca z osobami fizycznymi stanowi podstawę działań operacyjnych, jednak istnieje wiele zagadnień szczegółowych, dotyczących kwestii ochrony danych osobowych informatorów, formy „umowy o nawiązaniu współpracy”, przysługującego tajnym współpracownikom wynagrodzenia i innych, które wymagają dokładnego unormowania w odrębnych przepisach.

2.8. KONTROLA TREŚCI KORESPONDENCJI

Samodzielną metodą prowadzenia działań operacyjno-rozpoznawczych jest także kontrola treści korespondencji, która polega na niejawnym zapoznaniu się z treścią różnorodnych form przekazu pomiędzy nadawcą i odbiorcą wia-

domości. Termin „korespondencja” bezpośrednio wiąże się z porozumiewaniem się listownym, pisanem listów, w związku z tym przedstawiciele doktryny definiują korespondencję jako zbiór nośników fizycznych, za pomocą których przekazywana jest informacja, np. listy, faksy, karty pocztowe, lub jako formę kontaktu interpersonalnego przy wykorzystaniu wymienionych nośników. Według K. Dudki termin „korespondencja” to forma komunikacji interpersonalnej, która polega na międzyjednostkowym przekazywaniu informacji, idei i postaw. Proces ten charakteryzuje się z jednej strony wzajemną zależnością porozumiewających się osób, z drugiej użyciem wszelkiego rodzaju symboli jako nośnika przekazywanych treści⁵⁷. Autorka *sensu stricto* zalicza do korespondencji wyłącznie pisemne środki porozumiewania się, pozostawiając poza swym zakresem rozmowy telefoniczne czy audiowizualne i wyraźnie stwierdza, że zatrzymanie korespondencji i kontrola rozmów telefonicznych to dwie odrębne czynności procesowe⁵⁸. Ze stanowiskiem tym należy się zgodzić, gdyż logiczne jest odróżnienie kontroli treści korespondencji od stosowania środka technicznego, w postaci np. podsłuchu.

2.9. KONTROLA OPERACYJNA

Prowadzenie czynności operacyjnych w ramach kontroli operacyjnej, kontroli treści korespondencji, stosowania środków technicznych, zakupu kontrolowanego, przesyłki niejawnie kontrolowanej, kombinacji operacyjnej, gry operacyjnej oraz operacji specjalnych może być dokonane tylko przez określone służby i tylko w sprawach o przestępstwa enumeratywnie wymienione w odpowiednich aktach prawnych. Należy tu zaznaczyć, iż podobne uregulowania są przyjęte w obowiązujących przepisach, dotyczących uprawnień Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Straży Granicznej, Żandarmerii Wojskowej, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, wywiadu skarbowego oraz Centralnego Biura Antykorupcyjnego. Na podstawie uprawnień określonych w rozdziale 3 ustawy o Policji, przy wykonywaniu czynności operacyjno-rozpoznawczych Policja może stosować kontrolę operacyjną, kontrolę treści korespondencji, może wykorzystywać środki techniczne, zakup kontrolowany, realizować przesyłkę niejawnie kontrolowaną, kombinację operacyjną, grę operacyjną oraz operacje specjalne w celu zapobieżenia,

⁵⁷ K. D u d k a, *Kontrola korespondencji i podsłuch w polskim procesie karnym*, Lublin 1998, s. 10.

⁵⁸ Tamże, s. 11, 12.

wykrycia, ustalenia sprawców, a także uzyskania i utrwalenia dowodów ściganych z urzędu najpoważniejszych przestępstw umyślnych, ściganych z oskarżenia publicznego, ujętych w art. 19 ust. 1 u. o Pol. Podobne uprawnienia do stosowania m.in. kontroli operacyjnej, kontroli treści korespondencji, środków technicznych, zakupu kontrolowanego, przesyłki niejawnie kontrolowanej ma Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, która może stosować te metody w celu rozpoznawania, zapobiegania i zwalczania zagrożeń godzących w bezpieczeństwo wewnętrzne państwa oraz jego porządek konstytucyjny, a w szczególności w suwerenność i międzynarodową pozycję, niepodległość i nienaruszalność jego terytorium, obronność państwa, a także w celu rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw szpiegostwa, terroryzmu, naruszenia tajemnicy państwowej i innych przestępstw, np. o charakterze korupcyjnym⁵⁹. Analogicznie Straż Graniczna także posiada kompetencje w zakresie stosowania kontroli operacyjnej, kontroli treści korespondencji, wykorzystywania środków technicznych, zakupu kontrolowanego oraz przesyłki niejawnie kontrolowanej w celu zapobieżenia, wykrycia, ustalenia sprawców oraz uzyskania i utrwalenia dowodów umyślnych przestępstw, ściganych z oskarżenia publicznego, enumeratywnie wymienionych w art. 9e ust. 1, art. 9f ust. 1 ustawy o SG. Innymi organami uprawnionymi do prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych i wykorzystywania kontroli operacyjnej, kontroli treści korespondencji, środków technicznych, zakupu kontrolowanego oraz przesyłki niejawnie kontrolowanej są Żandarmeria Wojskowa⁶⁰, Służba Kontrwywiadu Wojskowego⁶¹ oraz – w ograniczonym zakresie – Centralne Biuro Antykorupcyjne⁶², oczywiście tylko w przypadku uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstw umyślnych, ściganych z oskarżenia publicznego, enumeratywnie wymienionych w przepisach dotyczących służb. W przypadku wystąpienia przestępstw, jak i wykroczeń spoza katalogu przestępstw, które zostały ujęte w ustawach odnoszących się do działania odpowiednich służb, stosowanie kontroli operacyjnej i innych metod pracy jest wykluczone i stanowi działanie bezprawne.

Kontrolę operacyjną można stosować wyłącznie w celach zapobiegania popełnienia przestępstwa, wykrycia, ustalenia sprawcy bądź sprawców przestępstwa, a także uzyskania i utrwalenia dowodów jego popełnienia. Anali-

⁵⁹ Art. 21, 23, 27, 29, 30 u. o ABW.

⁶⁰ Art. 31, 32, 33 u. o ŻW.

⁶¹ Art. 29, 31, 33, 34 u. o SKW i SWW.

⁶² Art. 14, 17, 19 u. o CBA.

zując katalog przestępstw, wymieniony w art. 19 u. o Pol., należy zauważyć, że w większości są to przestępstwa, których popełnienie warunkuje działanie wielu osób wspólnie i w porozumieniu. Niemal każde z nich, poza nielicznymi wyjątkami, np. eutanazją czy dzieciobójstwem, może być dokonane w ramach zorganizowanej grupy przestępczej, dlatego wykorzystanie kontroli operacyjnej jest dopuszczalne w stosunku do ściśle określonych przestępstw, i tylko wtedy, gdy inne środki będące w dyspozycji organów, służące do zapobiegania, wykrywania przestępstw i ich sprawców, okazały się bezskuteczne, a także gdy zachodzi wysokie prawdopodobieństwo, że te inne środki będą nieskuteczne lub nieprzydatne dla procesu wykrywczego. Tryb wdrożenia kontroli operacyjnej przebiega podobnie w określonych służbach; pierwszym koniecznym etapem jest uruchomienie procesu wnioskowania i realizacji kontroli operacyjnej oraz trybu w sprawie postępowania z uzyskanymi w toku jej realizacji materiałami. Kontrola operacyjna inicjowana jest w formie pisemnego wniosku Komendanta Głównego Policji, złożonego po uzyskaniu pisemnej zgody Prokuratora Generalnego, lub pisemnego wniosku komendanta wojewódzkiego Policji, złożonego po uzyskaniu pisemnej zgody prokuratora okręgowego właściwego ze względu na siedzibę składającego wniosek organu Policji. Wniosek właściwego organu o zarządzenie kontroli operacyjnej wraz z materiałami uzasadniającymi potrzebę zastosowania kontroli operacyjnej kierowany jest do właściwego miejscowo sądu okręgowego. Zgodę na stosowanie kontroli operacyjnej zwykle wydaje sąd okręgowy, miejscowo właściwy ze względu na siedzibę składającego wniosek organu Policji, w formie postanowienia. Kontrola operacyjna może zostać zarządzona na okres nie dłuższy niż trzy miesiące. Jednakże w uzasadnionych przypadkach, gdy podczas jej trwania pojawią się nowe okoliczności istotne dla zapobieżenia bądź wykrycia przestępstwa albo ustalenia sprawców jego popełnienia i uzyskania oraz utrwalenia dowodów, może być ona kontynuowana. Przedłużenie stosowania kontroli operacyjnej podlega takim samym wymogom, jak jej pierwotne wnioskowanie. Niezależnie od określonego przez sąd czasu trwania kontroli operacyjnej, powinna ona zostać zaniechana niezwłocznie po ustaniu przyczyn ją warunkujących. Może to nastąpić np. w przypadku, gdy osoba objęta kontrolą operacyjną w trakcie jej trwania zostanie tymczasowo aresztowana lub skazana, przebywa na długotrwałym leczeniu w warunkach leczenia zamkniętego albo umrze.

Zgodnie z treścią art. 19 ust. 6 u. o Pol. kontrola operacyjna prowadzona jest niejawnie i polega na kontrolowaniu treści korespondencji, kontrolowaniu zawartości przesyłek, stosowaniu środków technicznych umożliwiających

uzyskiwanie w sposób niejawnny informacji i dowodów oraz ich utrwalanie, a w szczególności stosowaniu środków technicznych umożliwiających uzyskiwanie w sposób niejawnny informacji i dowodów oraz ich utrwalanie, przede wszystkim na treści rozmów telefonicznych i innych informacji przekazywanych za pomocą sieci telekomunikacyjnych. Sprawy dotyczące sposobu dokumentowania prowadzonej przez Policję kontroli operacyjnej, przechowywania i przekazywania wniosków, zarządzeń i materiałów uzyskanych podczas stosowania tej kontroli, a także przetwarzania i niszczenia tych materiałów reguluje Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 10 czerwca 2011 r.⁶³

Z całą stanowczością należy stwierdzić, iż kontrola korespondencji oraz kontrola operacyjna bezwzględnie powinny być umieszczone w katalogu metod prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych jako samodzielne metody operacyjne.

2.10. ŚRODKI TECHNICZNE

Metodami prowadzenia czynności operacyjnych są również środki techniczne. Zalicza się do nich: podsłuch rozmów telefonicznych, podsłuch i podgląd pomieszczeń i osób, podsłuch techniczny środków łączności przewodowej i radiowej, nadzór elektroniczny osób, miejsc i przedmiotów oraz środków transportu, a także nadzór elektroniczny środków łączności przewodowej i radiowej⁶⁴. Do stosowania techniki operacyjnej polegającej głównie na wykorzystaniu podsłuchów i podglądów uprawnione są tylko i wyłącznie upoważnione do tego rodzaju czynności służby państwowe, tylko i wyłącznie w określonych prawem sytuacjach, które wymienione są w odpowiednich przepisach warunkujących działanie tych służb. W obowiązujących przepisach środki techniczne mogą być wykorzystywane przez funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Straży Granicznej, Żandarmerii Wojskowej, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, wywiadu skarbowego oraz Centralnego Biura Antykorupcyjnego. Stosowanie środków technicznych przy prowadzeniu czynności operacyjno-rozpoznawczych pozwala na zebranie informacji i uzyskanie dowodów, wykrycie i ukaranie sprawców przestępstw. Niekiedy użycie środków technicznych w działaniach operacyjnych spełnia także funkcje prewencyjne, gdyż w efekcie pozwala

⁶³ Dz. U. z 2011 r. nr 122, poz. 697.

⁶⁴ Art. 2 ust. 3 pkt 10 projektu ustawy.

zapobiec konkretnemu czynowi przestępnemu. W pracy operacyjnej służby najczęściej stosują podsłuch telefoniczny, który zwykle nie przysparza problemów technicznych. Do podsłuchu pomieszczeń stosuje się aparaty o bardzo zróżnicowanym poziomie rozwiązań technologicznych. Są to urządzenia przewodowe, które mogą wykorzystywać swoje autonomiczne okablowanie albo też działać w sieci elektrycznej, wodociągowej, centralnego ogrzewania, oraz urządzenia bezprzewodowe, które transmitują przejmowany materiał akustyczny drogą radiową. Często przy zakładaniu podsłuchu stosuje się inne metody pracy operacyjnej. Wykorzystywane w technice operacyjnej nowe technologie i postęp techniczny sprawiają, że sukcesywnie opracowywane są nowoczesne urządzenia podsłuchowe. Podgląd pomieszczeń realizowany bywa za pomocą wzierników o mikroskopijnych końcówkach, które można wprowadzić w okolice okien czy drzwi, ale także przez ścianę lub sufit pomieszczenia, przy czym wymagany otwór może być średnicy mniejszej niż średnica szpilki. Wymiary zminiaturyzowanej kamery tv dokonującej transmisji pozwalają umieścić ją niemal wszędzie. Ostatnie lata przyniosły też rozwój aparatury umożliwiającej wykorzystanie tzw. ulotu elektromagnetycznego, czyli naturalnej dla większości komputerowych monitorów emisji promieniowania, które można przechwycić i następnie odtworzyć informacje zawarte w emitującym komputerze⁶⁵. Podsłuch rozmów telefonicznych, podsłuch i podgląd pomieszczeń oraz osób, podsłuch techniczny środków łączności przewodowej i radiowej, nadzór elektroniczny osób, miejsc i przedmiotów oraz środków transportu, a także nadzór elektroniczny środków łączności przewodowej i radiowej to niezbędne i niezwykle przydatne środki techniki operacyjnej, wykorzystywane w celu rozpoznawania, wykrywania i zapobiegania przestępczości. Ich rola w uzyskaniu obciążających informacji operacyjnych czy w udowodnieniu sprawstwa jest bardzo duża i nie do zastąpienia innymi działaniami.

2.11. ZAKUP KONTROLOWANY

Zakup kontrolowany jest metodą, która bezsprzecznie powinna się znaleźć w katalogu metod prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych. Polega on na dokonaniu w sposób niejawni nabycia lub przejęcia przedmiotów pochodzących z przestępstwa (albo ulegających przepadkowi, albo których

⁶⁵ *Kryminalistyka*, s. 141.

wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub obrót którymi są zabronione) lub na wręczeniu lub przyjęciu korzyści majątkowej („łapówki”) w celu sprawdzenia uzyskanych wcześniej wiarygodnych informacji o przestępstwie, o jego sprawcy (sprawcach) albo dla uzyskania dowodu⁶⁶. Obecnie zakup kontrolowany reguluje art. 19 a u.o Pol., art. 19 u. o CBA, art. 33 u. o SKW i SWW, art. 32 u. o ŻW, art. 29 u. o ABW i AW oraz art. 9f u. o SG. Wymienione podmioty – tylko i wyłącznie w sprawach o przestępstwa enumeratywnie wymienione w ustawach regulujących ich działanie – mogą podejmować czynności realizujące zakup kontrolowany w celu sprawdzenia uzyskanych wcześniej wiarygodnych informacji o przestępstwie oraz ustalenia sprawców i uzyskania dowodów przestępstwa. Czynności te mogą polegać na dokonaniu w sposób niejawni nabycia, zbycia lub przejęcia przedmiotów pochodzących z przestępstwa, ulegających przepadkowi, albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót są zabronione. Działania operacyjne o takim charakterze mogą również dotyczyć przyjęcia lub wręczenia korzyści majątkowej, a także złożenia propozycji nabycia, zbycia lub przejęcia przedmiotów pochodzących z przestępstwa, ulegających przepadkowi albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót są zabronione. Zakup kontrolowany, w istocie będący czynnością z pogranicza działań operacyjnych i procesowych, zwany jest również prowokacją policyjną. Funkcjonariusz służb uprawnionych do przeprowadzenia zakupu jest określany „policjantem pod przykryciem”, a więc ukrywającym swoją faktyczną przynależność służbową i tożsamość, a także rzeczywiste intencje przed osobami podejrzewanymi o popełnianie przestępstw. Często taki funkcjonariusz posługuje się fałszywymi dokumentami tożsamości (np. dowodem osobistym, paszportem), które uniemożliwiają ustalenie jego faktycznych danych identyfikacyjnych. Zakup kontrolowany wymierzony jest przede wszystkim w przestępczość zorganizowaną i został wymyślony do jej zwalczania. Celem zakupu kontrolowanego jest m.in. sprawdzenie uzyskanych wcześniej wiarygodnych informacji o przestępstwie, ustalenie sprawców czynu przestępnego przestępstwa oraz uzyskanie dowodów jego popełnienia. Użyte w art. 19a ust. o Pol. określenie „sprawdzenie wcześniej uzyskanych wiarygodnych informacji o przestępstwie” wyraźnie wskazuje, że ta metoda operacyjna może być wdrożona jedynie w stosunku do osób, co do których zachodzi wysokie prawdopodobieństwo – graniczące z pewnością – uczestnictwa w przestępczym

⁶⁶ Tamże, s. 140.

procederze. Dlatego też zwykle zakup kontrolowany jest poprzedzony innymi czynnościami operacyjno-rozpoznawczymi. Realizując zakup kontrolowany, dąży się do sprawdzenia i potwierdzenia wcześniejszych przypuszczeń, ustalenia sprawców czynu zabronionego, a także uzyskania niezbędnych dowodów dla procesu karnego. Istotą zakupu kontrolowanego jest również nabywanie, zbywanie lub przejmowanie określonych przedmiotów, których posiadanie bez wymaganego zezwolenia jest sprzeczne z prawem. Nabywanie przedmiotów pochodzących z przestępstwa ma miejsce wówczas, gdy funkcjonariusz działający „pod przykryciem” działa w charakterze pasera, który kupuje od przysłego podejrzanego lub grupy przestępczej rzeczy uprzednio zrabowane. Zakup kontrolowany jest skomplikowaną metodą operacyjną zarówno pod względem formalnym, logistycznym, jak i taktycznym. Czynności operacyjne związane z zakupem kontrolowanym wszczyna z własnej inicjatywy odpowiednia służba w oparciu o wcześniej prowadzone wyniki czynności operacyjno-rozpoznawczych, które uprawdopodobniają popełnienie bądź zamiar popełnienia określonego przestępstwa. Zgodnie z brzmieniem art. 19a ust. 4 i 5 u. o Pol. czynności te zarządza się na czas nie dłuższy niż 3 miesiące. W przypadku gdy w ciągu tego okresu nie ustały przyczyny ich zarządzenia, Komendant Główny Policji lub komendant wojewódzki Policji może, po uzyskaniu pisemnej zgody prokuratora, jednorazowo przedłużyć stosowanie czynności na czas nie dłuższy niż kolejne 3 miesiące. Tylko w uzasadnionych przypadkach, gdy podczas stosowania omawianej metody operacyjnej pojawią się nowe okoliczności istotne dla sprawdzenia uzyskanych wcześniej wiarygodnych informacji o przestępstwie oraz ustalenia sprawców i uzyskania dowodów przestępstwa, Komendant Główny Policji lub komendant wojewódzki Policji może, po uzyskaniu pisemnej zgody prokuratora, zarządzić kontynuowanie przedmiotowych czynności przez dalszy czas oznaczony. Wdrożenie zakupu kontrolowanego, jak już wspomniałam wyżej, wymaga pisemnej zgody właściwego miejscowo prokuratora okręgowego. Przepisy dopuszczają możliwość rejestrowania tych czynności operacyjnych w sposób niejawni za pomocą urządzeń służących do rejestracji obrazu i dźwięku. Oczywiście wdrożenie i przeprowadzenie zakupu kontrolowanego wymaga odpowiedniego udokumentowania w stosowanych drukach i rejestrach. Problematykę tę regulują właściwe akty wykonawcze, w tym Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 7 czerwca 2011 r. w sprawie sposobu przeprowadzania i dokumentowania przez Policję czynności operacyjno-rozpoznawczych polegających na dokonaniu w sposób niejawni nabycia, zbycia lub przejęcia przedmiotów pochodzących z prze-

stępstwa, ulegających przypadkowi albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót są zabronione, a także na przyjęciu lub wręczeniu korzyści majątkowej, oraz sposobu przekazywania, przetwarzania i niszczenia materiałów uzyskanych podczas stosowania tych czynności⁶⁷.

2.12. PRZESYŁKA NIEJAWNIE NADZOROWANA

Metodą prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych jest przesyłka niejawnie nadzorowana. Określenie to kojarzy się z nadzorowaniem, obserwowaniem czy wręcz śledzeniem określonych przedmiotów, przemieszczanych z punktu do punktu w postaci przesyłki. W rzeczywistości, a także w przepisach, pojęcie to ma szersze znaczenie i polega na nadzorowaniu wytwarzania przedmiotów przestępstwa, nadzorowaniu obrotu przedmiotami przestępstwa oraz na nadzorowaniu przemieszczania się i przechowywania przedmiotów przestępstwa. Nazwa „przesyłka niejawnie nadzorowana” najczęściej wykorzystywana jest w sprawach, kiedy zorganizowane grupy przestępcze, kamuflując swoją działalność, wykorzystują legalnie działających przewoźników do przewożenia lub przesyłania w określone miejsca przedmiotów, których posiadanie i wytwarzanie jest zabronione. Są to np. narkotyki, prekursorsy służące do ich wytwarzania, wyroby alkoholowe i papierosy bez znaków akcyzy oraz broń palna i inne. Najczęściej takie przedmioty są ukrywane w innych, legalnie przesyłanych towarach. Wówczas przepisy prawa pozwalają na zastosowanie przesyłki niejawnie nadzorowanej, której skuteczne wdrożenie i przeprowadzenie daje szansę na ustalenie i zatrzymanie sprawców przestępstwa, a także na zabezpieczenie dowodów jego popełnienia. Metoda określana mianem przesyłki niejawnie nadzorowanej odnosi się także do działań operacyjnych pozwalających na nadzorowanie miejsc, które służą przestępcom jako magazyny oraz tzw. dziuple wykorzystywane do czasowego przechowywania przedmiotów pochodzących z przestępstwa. Przy wykonywaniu czynności operacyjno-rozpoznawczych, podejmowanych w celu udokumentowania przestępstw wymienionych enumeratywnie w konkretnych przepisach warunkujących działanie służb uprawnionych do wykonywania czynności operacyjnych albo w celu ustalenia tożsamości osób uczestniczących w tych przestępstwach lub przejęcia przedmiotów przestępstwa, właściwe organy: Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Policji, Agencji Bezpieczeństwa

⁶⁷ Dz. U. z 2011 r. nr 121, poz. 694.

Wewnętrznego, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Żandarmerii Wojskowej, Straży Granicznej mogą zarządzić niejawnie nadzorowanie wytwarzania, przemieszczania, przechowywania i obrotu przedmiotami przestępstwa, jeżeli nie stworzy to zagrożenia dla życia i zdrowia ludzkiego. O zarządzeniu organ ten ma obowiązek niezwłocznego poinformowania właściwego miejscowo prokuratora okręgowego, którego także informuje się o przebiegu i wynikach podjętych czynności i który może w każdym czasie nakazać zaniechanie tych czynności. Właściwe organy i instytucje publiczne oraz przedsiębiorcy są obowiązani dopuścić do dalszego przewozu przesyłki zawierającej przedmioty przestępstwa w stanie nienaruszonym lub po ich usunięciu albo zastąpieniu w całości lub w części. Celem tej metody operacyjnej jest głównie udokumentowanie przestępstwa, ustalenie tożsamości osób w nim uczestniczących oraz przejęcie przedmiotów wykorzystywanych w popełnianiu czynów zabronionych. Przy stosowaniu przesyłki niejawnie nadzorowanej duża odpowiedzialność za prawidłowe jej przeprowadzenie spoczywa na odpowiednich organach państwa odpowiedzialnych ustawowo za bezpieczeństwo ludzi, gdyż nadzorowanie i kontrolowanie przez te służby przemieszczania, obrotu czy przechowywania przedmiotów przestępstwa nie powinno w żadnym momencie zagrażać życiu lub zdrowiu ludzkiemu. Z tego powodu często w celu zapewnienia bezpieczeństwa nadzorowane tzw. niebezpieczne przedmioty (narkotyki, materiały wybuchowe, materiały promieniotwórcze) zastępuje się imitacjami. Kwestie odnoszące się do sposobu przeprowadzania i dokumentowania przez Policję niejawnego nadzorowania wytwarzania, przemieszczania, przechowywania i obrotu przedmiotami przestępstwa reguluje m.in. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 13 marca 2002 r.⁶⁸

2.13. KOMBINACJA OPERACYJNA, GRA OPERACYJNA I OPERACJE SPECJALNE

Złożone metody pracy operacyjnej to kombinacja operacyjna, gra operacyjna oraz operacje specjalne. Zaplanowane i przygotowane przedsięwzięcie, realizowane przy użyciu pozostałych metod pracy operacyjnej, wykorzystujące błędne przeświadczenie osób, przeciwko którym jest skierowane, co do faktycznego znaczenia zaangażowanych zdarzeń oraz osób w nich występujących, służące osiągnięciu celów pracy operacyjnej, określa się mianem kombinacji

⁶⁸ Dz. U. z 2002 r. nr 23, poz. 239.

operacyjnej⁶⁹. Ta złożona metoda pracy operacyjnej charakteryzuje się zespołem zaplanowanych, uzupełniających się przedsięwzięć i czynności operacyjno-rozpoznawczych, realizowanych przy użyciu dopuszczalnych innych metod pracy operacyjnej, w celu weryfikacji posiadanych informacji, ujęcia sprawców, ujawnienia lub uzyskania dowodów popełnionych przestępstw oraz dezinformacji i dezintegracji środowisk przestępczych. Szczególnym rodzajem kombinacji operacyjnej jest operacja specjalna, która dopuszcza udział tzw. funkcjonariusza działającego pod przykryciem, a także wykorzystywanie działań maskujących.

Najbardziej złożoną metodą pracy operacyjnej jest gra operacyjna, która jest rodzajem kombinacji operacyjnej. Gra operacyjna jest przeprowadzana w sposób długofalowy i charakteryzuje się szczególnym skomplikowaniem podejmowanych działań. Wdrożenie kombinacji operacyjnej, gry operacyjnej czy operacji specjalnych może nastąpić jedynie w przypadku pojawienia się szczególnych okoliczności, czyli w sytuacji zaistnienia podejrzenia przestępstwa, do którego wykrycia jest dozwolone stosowanie innych metod operacyjnych, np. kontroli operacyjnej, kontroli korespondencji. Kombinacja operacyjna, gra operacyjna i operacje specjalne mogą być wdrożone jedynie w stosunku do osób, które z wysokim prawdopodobieństwem, graniczącym z pewnością, są podejrzewane o popełnianie przestępstw szczególnie groźnych dla ustalonego porządku prawnego i enumeratywnie wymienionych w odpowiednich przepisach warunkujących podejmowanie działań operacyjnych przez odpowiednie organy. Te złożone metody pracy operacyjnej stosuje się zwykle do walki z przestępczością zorganizowaną i dopiero wówczas, gdy za pomocą wcześniej prowadzonych czynności uzyskano już wiarygodne informacje o przestępczym procederze. Efektem ich stosowania jest ustalenie sprawców przestępstwa i uzyskanie niezbędnych dowodów dla procesu karnego. Dowodami w rozumieniu kombinacji operacyjnej, gry operacyjnej i operacji specjalnych są nie tylko przedmioty nabyte przez funkcjonariuszy określonych służb w wyniku prowadzonych działań, ale także wypowiedane przez członków grupy przestępczej w obecności „funkcjonariusza pod przykryciem” słowa wskazujące na zamierzenia przestępcze oraz relacje z dokonanych już przestępstw. Złożone metody prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych są przedsięwzięciami wymagającymi ogromnego zaplecza logistycznego, formalnego i taktycznego. Udział „funkcjonariusza pod przykryciem”

⁶⁹ Art. 2 ust. 3 pkt. 14 projektu ustawy.

w tego typu działaniach powoduje, iż realizacja czynności operacyjnej odbywa się od środka danej grupy przestępczej. Przebieg tych czynności operacyjno-rozpoznawczych może być niejawnie rejestrowany za pomocą urządzeń służących do rejestracji obrazu i dźwięku, w celu uzyskania jednoznacznego i niepodważalnego materiału dowodowego, który następnie będzie wykorzystany w postępowaniu przygotowawczym. Przy stosowaniu złożonych metod pracy operacyjnej dopuszcza się użycie szeroko rozumianego podstępu, co może powodować, iż metody te niebezpiecznie przybliżają się do granicy prawa. Sposoby realizacji tych czynności regulują tylko i wyłącznie instrukcje niejawne, gdyż w pracy operacyjnej nie ma sformalizowanej dokumentacji. Działania operacyjne nie mają charakteru czynności dowodowych, dlatego też najczęściej wszystkie czynności operacyjno-rozpoznawcze dokumentowane są w aktach spraw operacyjno-rozpoznawczych w formie notatki służbowej, a także w kartotekach, skorowidzach, księgach, wykazach i innych zbiorach ewidencyjnych.

2.14. TAJNY AGENT

Uważam, iż w katalogu metod prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych nie może zabraknąć „tajnego agenta” lub „agenta specjalnego”, którego działalność „pod przykryciem” wiązałaby się głównie z pracą w środowiskach przestępczych. Obowiązujące przepisy dopuszczają działania funkcjonariusza „pod przykryciem”, jednak traktują tę instytucję w sposób bardzo ogólny i marginalny. Celem pracy „tajnego agenta” jest rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw. Wprawdzie art. 5 projektu ustawy zakłada możliwość posługiwania się przez funkcjonariuszy dokumentami legalizacyjnymi, jednakże przepisy te nie odnoszą się do kwestii szczegółowych dotyczących pracy operacyjnej „tajnego agenta”, np. sposobów uzyskiwania i utrwalania przez niego dowodów, co powoduje brak kontroli ze strony organów procesowych nad sposobem zdobywania przez niego informacji i materiałów, a w konsekwencji sprawia, że „tajny agent” spełnia przede wszystkim funkcję profilaktyczną i wykrywczą. Niewątpliwie podczas realizacji kombinacji operacyjnej, gry specjalnej czy operacji specjalnych, które bazują na prowokacji, kluczowe znaczenie dla prowadzenia tych metod ma udział w nich „tajnego agenta”, który wchodzi w interakcję ze środowiskiem przestępczym.

2.15. PRZEDSIĘWZIĘCIE WERBUNKOWE.

Katalog metod pracy operacyjnej powinien obejmować również tak zwane przedsięwzięcie werbunkowe, mające na celu pozyskiwanie do współpracy w charakterze informatora, współpracownika lub agenta osoby związanej z określonym środowiskiem lub takiej, która dysponuje możliwościami uzyskania określonego rodzaju informacji. Chcąc pozyskać taką osobę, zbiera się informacje na jej temat, wykorzystując np. wyniki obserwacji, przeprowadza się wywiad policyjny czy korzysta z wiadomości przekazanych przez osoby współpracujące z funkcjonariuszami⁷⁰. Niewątpliwie jest to metoda złożona, bowiem poprzedzona często innymi czynnościami operacyjnymi. Przedsięwzięcia werbunkowe są realizowane w praktyce operacyjnej przez specjalnie wyszkolonych w tym celu funkcjonariuszy konkretnych służb, którzy znają tajniki rozmowy werbunkowej i posiadają umiejętności niezbędne do pozyskania, a następnie prowadzenia źródła.

*

Podsumowując zaprezentowane powyżej metody prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych, krytycznie należy ocenić ujmowanie w przedmiotowym katalogu obiektów specjalnych oraz eksperymentu. Warty podkreślenia jest fakt, iż obiekty specjalne stanowią rzeczowe środki pracy operacyjnej w postaci nieruchomości, lokali mieszkalnych i użytkowych oraz pojazdów pozostających w dyspozycji służb państwowych, których faktyczne przeznaczenie jest zakamuflowane⁷¹. Konieczność dysponowania obiektami specjalnymi przez służby uprawnione do działań operacyjnych jest bezsporna, jednakże określenie obiektów specjalnych mianem metod prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych budzi zastrzeżenia. Obiektami specjalnymi są głównie zamaskowane nieruchomości i samochody wykorzystywane do realizowania czynności operacyjnych i choć faktycznie nieodłącznie wiążą się one z pracą operacyjną – są jej niezbędnym elementem – to jednak przypisanie im cech „metody” jest dyskusyjne. Jak już uprzednio wspomniałam do katalogu metod prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych trudno zaliczyć także eksperyment, czyli przeprowadzenie w ściśle określonych

⁷⁰ Zob. A. T a r a c h a, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze, aspekty kryminalistyczne i prawnowodowe*, Lublin 2006, s. 49-50.

⁷¹ Art. 2, ust. 3, pkt 13 projektu ustawy.

warunkach doświadczeń lub odtwarzanie zdarzeń albo ich fragmentów w celu sprawdzenia, weryfikacji lub uzupełnienia posiadanej wiedzy⁷². W doktrynie znane jest pojęcie eksperymentu kryminalistycznego, eksperymentu procesowego i śledczego. W zasadzie wymienione pojęcia odnoszą się do tej samej czynności, najczęściej nazywanej w literaturze eksperymentem procesowo-kryminalistycznym, który stanowi samodzielną instytucję procesową, ukonstytuowaną w art. 211 Kodeksu postępowania karnego⁷³. Zgodnie z treścią tego artykułu, w celu sprawdzenia okoliczności mających istotne znaczenie dla sprawy, można przeprowadzić, w drodze eksperymentu procesowego, doświadczenie lub odtworzenie przebiegu stanowiących przedmiot rozpoznania zdarzeń lub ich fragmentów. Wynika z tego, iż eksperyment może być przeprowadzony w dwóch formach: w formie doświadczenia, tj. zabiegu polegającego na badaniu jakiegoś obiektu lub zjawiska w ściśle określonych, celowo dobranych i dających się wielokrotnie powtarzać warunkach, mającego na celu odkrycie nowych lub potwierdzenie przewidywalnych właściwości przedmiotu badania⁷⁴, oraz w formie odtworzenia, a więc tworzenia powtórnie tego, co miało miejsce poprzednio⁷⁵. W toku eksperymentu procesowego można dokonywać również przesłuchań lub innych czynności dowodowych⁷⁶. Z przeprowadzenia tej czynności spisuje się protokół. Eksperyment procesowy nie ma więc nic wspólnego z pracą operacyjną.

Podsumowując należy stwierdzić, iż słuszny jest postulat opracowania jednolitej i kompleksowej ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych, która w sposób ramowy regulowałaby wszystkie zagadnienia związane z tą problematyką. Uważam, iż ustawodawca winien podjąć prace nad wdrożeniem ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych, która pozwoliłaby w przyszłości na bardziej efektywne działania operacyjne, zawierałaby czytelną podstawę prawną ich realizacji. Czynności operacyjno-rozpoznawcze wkraczają w sferę praw i wolności obywatelskich, dlatego praca operacyjna nie powinna być regulowana aktami rangi instrukcji wewnętrznych służb zwykle o charakterze niejawnym. Konieczne jest także stworzenie pełnego

⁷² Art. 2, ust. 3 projektu ustawy.

⁷³ Ustawa z dnia 6.06.1997 r. Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 1997 r., nr 89, poz. 555 ze zm.

⁷⁴ *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. H. Zgółkova, t. 9, Poznań 1996, s. 192-193.

⁷⁵ *Mały słownik języka polskiego*, red. S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka, Warszawa 1968, s. 494.

⁷⁶ Art. 212 k.p.k.

catalogu metod pracy operacyjnej, który zapewni skuteczność i efektywność pracy służb upoważnionych do prowadzenia działań operacyjnych.

Ze względu na poszukiwanie potencjalnych, perspektywicznych narzędzi, kierunków i nowych trendów służących do rozpoznawania, wykrywania i zapobiegania stale rosnącej przestępczości, zwłaszcza zorganizowanej, należy się spodziewać, że znaczenie czynności operacyjno-rozpoznawczych będzie wzrastać, a proponowany katalog metod pracy operacyjnej w przyszłości ulegnie rozszerzeniu.

BIBLIOGRAFIA

- C z e c z o t Z., T o m a s z e w s k i T.: Kryminalistyka ogólna, Toruń 1996, s. 33.
- D u d k a K.: Kontrola korespondencji i podsłuch w polskim procesie karnym, Lublin 1998, s. 10.
- G u r g u l J.: Wybrane zagadnienia procesowe pułapek kryminalistycznych, „Problemy Kryminalistyki” (Warszawa) 1981, nr 151-152, s. 366.
- H a n a u s e k T.: Zarys taktyki kryminalistycznej, Warszawa 1994, s. 108.
- H a n a u s e k T.: Kryminalistyka. Zarys wykładu, Kraków 2009, s. 112.
- H o c S.: Zagadnienia odpowiedzialności karnej za szpiegostwo, Warszawa 1985, s. 339-340.
- H o ł y s t B.: Kryminalistyka, Warszawa 1996, s. 36-37.
- H o ł y s t B.: Kryminalistyka, Warszawa 2007, s. 46.
- I g n a c z a k W.: Wybrane zagadnienia analizy kryminalnej, Szczepiński 2005, s. 8.
- K r w a w i c z J., Z i e m b i c k i J.: Poradnik dla milicjantów, Warszawa 1958, s. 160.
- K u d ł a J.: Wybrana problematyka czynności operacyjnych na tle uwag „de lege ferenda” projektu ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych, [w:] Praktyczne elementy zwalczania przestępczości zorganizowanej i terroryzmu: nowoczesne technologie i praca operacyjna, red. L. Paprzycki, Z. Rau, Warszawa 2009, s. 530.
- K u l i c k i M.: Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczosądowej, Toruń 1994, s. 63 i 64.
- Kryminalistyka, red. J. Widacki, Warszawa 2002, s. 138.
- Ł a c h a c z M.: Pułapki kryminalistyczne, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” (Warszawa) 7(2003), z. 2, s. 335-337.
- Mały słownik języka polskiego, red. S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka, Warszawa 1968, s. 494.

- Mąkka J.: Ustawa o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych – czy jest potrzebna w obecnym stanie prawnym w Polsce, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 4, s. 126-151.
- Michna P.: Analityczne pliki robocze (Analysis Work Files) Europolu – nowe perspektywy międzynarodowej współpracy polskiej Policji w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej, „Policja” 2005, nr 1, s. 38.
- Owczarski S.: Problematyka postępowania operacyjnego w świetle prawa i praktyki, „Przegląd Sądowy” 1994, nr 4, s. 70.
- Pikułski S.: Podstawowe zagadnienia taktyki kryminalistycznej, Białystok 1997, s. 58.
- Ponikowski R.: Aspekty procesowe i kryminalistyczne pierwszej informacji o przestępstwie, „Nowe Prawo” 1973, nr 5, s. 685.
- Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny, red. H. Zgólkowa, t. 9, Poznań 1996, s. 192-193.
- Sczaff L.: O niektórych problemach dotyczących zakresu postępowania przygotowawczego, „Nowe Prawo” 1957, nr 12, s. 130.
- Siewierski M.: Nowe rozwiązania kodyfikacyjne w części szczególnej kodeksu postępowania karnego, „Państwo i Prawo” 1970, nr 1, s. 29.
- Sławik K.: Kryminalistyka, przegląd zagadnień, Warszawa 2002, s. 163.
- Szczepaniak S.: Organizowanie i zastawianie zasadzek, „Służba MO” 1966, nr 6, s. 759.
- Taracha A.: Czynności operacyjno-rozpoznawcze, aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe, Lublin 2006, s. 49-50.
- Uniszewski Z.: Żargon zawodowy pracowników śledczych i operacyjnych. Problematyka kryminalistyczna, Wrocław 1999 s. 148.
- Żebrowski A.: Czynności operacyjno-rozpoznawcze. Regulacje prawne, Kraków 2000, s. 20.

THE CATALOGUE OF METHODS USED IN OPERATIONAL RECONNAISSANCE

S u m m a r y

The article discusses issues related to the methods of conducting operational reconnaissance. Although extremely important for the correctness of operational reconnaissance, such operations have not been regulated by any act in a comprehensive way. The existing legal regulations contained in acts on the functioning of specific state agencies authorised to initiate operational reconnaissance and those in extra-statutory regulations give rise to serious discrepancies in interpretation as well as legal chaos. For these reasons it makes sense to harmonize, organize, and consolidate the legal matter in a single legal act of statutory character. The article aims to provide a catalogue of operational methods, which, according to the Author, should include operational intelligence, penetration of the area, ambush,

operational analysis, observation, cooperation with individuals, surveillance of correspondence, operational control, equipment, controlled purchase and delivery, and other special operations. The article offers a comparison of *de lege lata* and *de lege ferenda* proposals, emphasising the importance of inquiry procedures in diagnosis and prevention, the need for clear legal grounds for operational reconnaissance and for a complete catalogue of methods that will ensure the effectiveness of state services authorized to pursue reconnaissance operations.

Słowa kluczowe: czynności operacyjno-rozpoznawcze, cele i funkcje pracy operacyjnej, katalog metod czynności operacyjno-rozpoznawczych.

Key words: operational reconnaissance, purposes and functions of operational reconnaissance, catalogue, methods.